

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2022

LXIV. ÉVFOLYAM

4. SZÁM

Hitelviszonyok Magyarországon
a kései rendiség idején, 1700–1848

Danyi Pál, Hites Sándor, Kovács Krisztián, Kurucz György,
Szijártó M. István és Szilágyi Adrienn tanulmányai

Ribi András

A nádori közgyűléseken közreműködő hiteleshelyek

Ordasi Ágnes

Elszámolt milliók vagy túlhajszott centralizáció?

Váradai Natália

A kárpátaljai magyarság 1944 utáni nemzeti újrászerveződése

Horváth Gergely Krisztián

A magyar típusú jelenkortörténet

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

E számunk vendégszerkesztője
SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézirataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2022-es évfolyam megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Tudományos Akadémia
és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXIV. évfolyam, 2022. 4. szám

HITELVISZONYOK MAGYARORSZÁGON A KÉSEI RENDISÉG IDEJÉN, 1700–1848

Szijártó M. István Bevezető megjegyzések 641

Danyi Pál A konvenciók pénzügyi rendszer bevezetése
a 18. század közepén és ennek jelentősége 649

Kovács Krisztián „Bizonyos és eltávoztathatlan szükségünkötől
viseltetvén”. 17–19. századi zálogszerződések a Rádayak
levelestárából 673

Kurucz György Főnemesi hitelforgalom és betáblázási tőkeértékek
Tolna, Baranya, Zala és Vas vármegyében a 18–19. század fordulóján 689

Hites Sándor A *Hitel* fikciós példázatai. Két elbeszélés
az 1830-as évekből 709

Szilágyi Adrienn Adósok és hitelezők. A Károlyi család közös kasszája
a 19. századi kimutatásokban 725

TANULMÁNYOK

Ribi András A nádori közgyűléseken közreműködő hiteleshelyek
a kezdetektől 1435-ig 745

Ordasi Ágnes Elszámolt milliók vagy túlhajszolt centralizáció,
avagy miért mondott le az a bizonyos másik Batthyány Lajos? 767

Váradi Natália Ötvenéves az 1972-es beadvány. A kárpátaljai
magyarság 1944 utáni nemzeti újraszerveződése 785

VITA

Horváth Gergely Krisztián A magyar típusú jelenkortörténet
– a vidéktörténet szemszögéből 805

ELSZÁMOLT MILLIÓK VAGY TÚLHAJSZOLT CENTRALIZÁCIÓ, AVAGY MIÉRT MONDOTT LE AZ A BIZONYOS MÁSIK BATTHYÁNY LAJOS?

ORDASI ÁGNES

MISCOUNTED MILLIONS OR OVERDRIVEN CENTRALISATION?
WHY DID THE OTHER LAJOS BATTHYÁNY RESIGN?

In the period of the Austro–Hungarian monarchy Hungaria state authority in the city and district of Fiume was exercised by the governor of Fiume and Maritime Croatia, who was at the same time president of the Hungarian Royal Maritime Authority. As such his competence in naval and commercial issues encompassed the entire Hungaro–Croatian coast. The dual position of the governor was reflected in the government structure as well: while as governor he was directly subordinated to the prime minister, as president of the Maritime Authority he was responsible to the minister of agriculture, industry and trade (and later to the latter’s official successors). The present paper explores the extent to which this dual position helped or hindered the activities of the individual governors, while also drawing attention to the dissonances inherent in the centralising efforts and power strategies of the Hungarian state. Another aim of the author was to reveal the main causes that led to the resignation of the successive governors, thereby contributing to a more nuanced view of their roles and activities.

Keywords: Fiume, Hungaro–Croatian coast, commercial, governor, state authority, 19th century

1901 őszén a fiumei Autonóm Párt szokatlan lelkesedéssel készült az országgyűlési képviselő-választásra, és mindent elkövetett, hogy népszerű polgármesterét, Michele Maylendert juttassa a parlamentbe. Maylender azonban a jelölés mögött taktikázást, pártjának belső hasadását sejtve, lemondott az állásáról és a mandátumot Batthyány Lajosnak ajánlotta fel.¹ Mindazonáltal a polgármester lépését tévedés lenne Magyarország első miniszterelnöke felé tett szimbolikus, posztumusz gesztusnak tekinteni, hiszen az nem neki, hanem a korábbi, 1896-ban rejtélyes körülmények közt távozó fiumei kormányzónak és egyben a tengerészeti hatóság elnökének szólt.²

Ordasi Ágnes, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.

- 1 Le dimissioni del Podestá. *La Voce del Popolo* 1901. október 1.; Scoprendo le carte. Uo. 1901. október 2.
- 2 Miniszterelnök a horvát bánnak. Bp., 1896. október 9. Državni arhiv u Rijeci (= DAR) JU 5 Közigazgatási iratok. Kormányzósági iratok. Általános és elnöki iratok (= JU 5) 186. eln./1896. 18642. M.E. [Másolat.]

Tanulmányom fő célja természetesen nem ennek a „másik” Batthyány Lajos életútjának az ismertetése, hanem a magyar állam központosító törekvéseiben, hatalomgyakorlási stratégiáiban rejlő disszonanciák bemutatása a Fiumei és Magyar–Horvát Tengerparti Királyi Kormányzóság, valamint a Magyar Királyi Tengerészeti Hatóság működésén keresztül. Ezzel összefüggésben foglalkoztat a kérdés, vajon Batthyány Lajos miért távozott 1896 októberében a kikötővárosból, és hogy mindez milyen következményeket vont maga után. Minek köszönhető pozitív képének továbbélése a fiumei köztudatban, és a lemondása körül kialakult diskurzus mikor, melyik pillanatban kezdett átértékelődni? Vajon az oly gyakran cezúrának nyilvánított 1896-os esztendő valóban mérőföldkönek számított-e a fiumei politikai életben? Ha igen, milyen értelemben, és mindez hogyan illeszthető be a modern nemzeti állam, és így a központosítás, vagy éppen a nacionalizmus tágabb történeti kontextusába, amely nemcsak Fiume, de az egész Magyar Királyság fejlődési irányát meghatározta?

A felvetett dilemmákat a korabeli olasz és magyar nyelvű sajtóforrások mellett a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, valamint a Rijekai Állami Levéltár dokumentumai alapján vizsgálom.

Az a bizonyos „másik” Batthyány Lajos

Batthyány Lajos, Magyarország első miniszterelnökének személye és tevékenysége a magyar történetírás kutatott területei közé tartozik. Az viszont már kevésbé ismert, hogy a karakteres történelmi nevet a 19. században nemcsak a vértanúhalált halt kormányfő viselte, hanem unokája is.

Batthyány Lajos 1860-ban, Egyeden látta meg a napvilágot az egykori miniszterelnök lánya, Emma és Batthyány Géza gyermekeként.³ Középiskolai tanulmányait Győrben végezte, később Budapesten, Berlinben és Párizsban jogot hallgatott, majd rövid ideig külügyminisztériumi szolgálatot teljesített. 1882-ben feleségül vette Andrássy Gyula lányát, Ilonát, majd 1884-ben Győr vármegye és Győr városának főispánjává nevezték ki.⁴ Ugyanabban az évben Győr városa Baross Gábort választotta országgyűlési képviselőnek.⁵ Ám ahogy 1886-ban Baross Gáboré, úgy 1892-ben Batthyány Lajos pályája is más irányt vett. Batthyányt fiumei és magyar–horvát kormányzóvá nevezték ki,⁶ mely hivatalát négy éven át töltötte be a szintén 1892-ben megválasztott Batthyány Tivadar országgyűlési képviselő és a kikötőváros közigazgatását 1875 óta vezető Giovanni Ciotta polgármester mellett.⁷

3 Genealogy. Batthyány. [Http://genealogy.euweb.cz/hung/batth3.html](http://genealogy.euweb.cz/hung/batth3.html). (Legutóbbi megtekintés: 2018. március 14.)

4 *Országgyűlési almanach. Az 1897-1901. évi országgyűlésről*. Szerk. Sturm Albert. Bp., 1897. 196–197.

5 *Országgyűlési almanach. Az 1884-1887. évi országgyűlésről*. Szerk. Halász Sándor. Bp., 1886. 10–11.

6 Az uralkodó kabinetirodója a miniszterelnökséghez. Bp., 1892. március. 6. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) K 26 Miniszterelnökségi levéltár. Miniszterelnökség Központilag iktatott és irattározott iratok (= K 26) 803. cs. 1909. XXVII. t. 2. rész. 574./1892. M.E. 40. I. A./1892.

7 Részletesebben lásd Ordasi Ágnes: A magyar kormány Fiume-politikája a XIX–XX. század fordulóján. In: *Natio semper reformanda est. Tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére*. Szerk. Anka László et al. Bp., 2016. 330–342.

A három férfi együttes hivatali ideje Fiume történelmének egy igen intenzív fejlődési periódusával esett egybe, melyet előszeretettel interpretálnak „aranykorként” (pontosabban annak utolsó szakaszaként). Fiume látványos fejlődését a demográfiai adatok, a Baross Gábor által kidolgozott kikötőfejlesztési program eredményei, az egymás után alakuló részvénytársaságok, a mind nagyobb összegben kiutalt állami támogatások, továbbá a város külső képét átformáló építkezések is jelezték. Az 1896-ban átadott új kormányzói palota felfogható az állami pártfogás és tekintélynövekedés, valamint a központi kormányzat fokozott helyi szerepvállalása szimbólumaként is.⁸

Az impozáns épületben azonban Batthyány Lajos és családja csak pár hónapot töltött, ugyanis 1896 októberében a kormányzó váratlanul beadta a lemondását. Távozásának okait illetően többféle elképzelés is felmerült. A lakosság többsége a fiumei autonómia védelmével magyarázta a kormányzó döntését, míg néhányan inkább személyi nézeteltéréseket gyanítottak az elhatározás mögött. Megint mások egyéni ambíciókat rebesgettek, egyesek pedig a kormányzói palota építkezésével kapcsolatos elszámolási problémákat, sikkasztást emlegették fel. A kutatás jelen állapotában úgy tűnik, hogy az elhatározásnak egészen más okai lehettek, ez pedig az állam térnyerésével együtt járó egyenlőtlenségekre és az abból származó ellentétekre irányítja a figyelmet. Mindemellett az eset különösen azért érdekes, mert Batthyány Lajos és hivatali elődje, Zichy Ágost⁹ távozása (1892) között számos párhuzam lelhető fel.

Az állami hatalomgyakorlás legfőbb fiumei eszközei és korlátai

Mint a fentiekből is kitűnik, a modernizáció és az állami közigazgatás kiterjesztésének folyamata nem csak pozitív irányú fejlődést jelentett. E folyamat az erőforrások „újraelosztását” és a fiumei társadalom átrétegződését is eredményezte, ami számos feszültséget idézett elő. Mindez a kikötőváros rendezetlen közjogi helyzete és kivételesen széles autonómiája miatt Fiumében sajátos formában jelentkezett. Noha a korszakban gyakran azt hangoztatták, hogy a fiumei közéleti viszonyok nem az országos politikára reflektálnak,¹⁰ e tézis több tekintetből is újragondolásra, vagy legalábbis árnyalásra szorul.

8 Eszik Veronika: A magyar–horvát tenger mellék mint nemzetiesített táj. *Korall* 16 (2015) 62. sz. 75–96.

9 Zichy Ágost(on) kormányzói kinevezése. *Gödöllő*, 1883. november 1. MNL OL K 26. 803. cs. 1909. XXVII. t. 2. rész. 3525./1883. M.E. XIII. cs. 2835. t. sz. 3387. v. sz.; Kormányzó valamennyi minisztériumhoz. Fiume, 1884. január 3. DAR JU 5. 1.eln./1884. Érdekességként megjegyezhető, hogy Zichy Ágost kormányzói legitimitása már a kezdetektől a szó jogi értelmében megkérdőjelezhető volt, mivel kinevezése nem Ágost, hanem Ágoston névre szólt. Az „Ágoston” névváltozat használata azonban nemcsak egyszeri tollhibának tekinthető: a miniszteri rendeletek, leiratok stb. többnyire „Zichy Ágoston” névre lettek címezve. A miniszteri levelezésekben az „Ágost” csak 1884-től állandósult, mikor egy feliratában maga a kormányzó szólította fel a tárcák vezetőit a helyes névváltozat használatára.

10 Abele Rezső kormányzói helyettes a belügyminiszternek. Fiume, 1897. február 22. DAR JU 5. 30. eln./1897.

Az 1870. július 28-án kihirdetett fiumei provizóriumból¹¹ származó válságjelek már jóval Batthyány Lajos érkezése előtt megmutakoztak. Bár az uralkodói rendelet értelmében a város és kerülete ideiglenesen a magyar kormányzat alá került, az ország közigazgatási szabályozása éppen csak akkor kezdődött meg.¹² A jogkiterjesztés és jogegyenlőség megteremtése, és ezzel együtt a hatalom centralizációja csak fokozatosan haladt előre. Különösen érvényes ez Fiume esetében, ahol annak vitatott közjogi állapota és speciális viszonyai miatt a kormánynak egy kimondottan a kikötőváros sajátosságait figyelembe vevő hatalomgyakorlási módszert kellett kifejlesztenie. Ez azt jelentette, hogy itt az államot a miniszteri ellenjegyzéssel az uralkodó által kinevezett királyi kormányzó képviselte, akinek joghatósága a kikötőváros mellett az egész magyar–horvát tengerpartra kiterjedt, valamint az 1870 novemberében felállított tengerészeti hatóság elnöki tisztségét is betöltötte.¹³ A kormányzó ez utóbbi minőségében a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszternek (majd ennek hivatali utódainak) tartozott felelősséggel.¹⁴ Megjegyzésre érdemes, hogy mivel a provizórium nem szabályozta a tengerészeti hatóság működését, és mivel a tengerpart kereskedelmének fejlesztése egyébként is a helybeli lakosság általános érdekeit szolgálta, a gazdaság területén a közjogi kérdések többnyire megkerülhetővé váltak, ami lehetőséget biztosított a magyar befolyás hathatósabb érvényesítésére.

És különösen a fiumei statútum 1872-es belügyminiszteri elfogadásával vált egyértelművé, amely a város számára biztosított autonóm jogokkal *de facto* a kormányzó mint a kormányzat vezetőjének hatáskörét korlátozta.¹⁵ Noha a törvényhozás eredetileg az állam első számú helyi képviselőjének a főispáninál tágabb jogköröket és nagyobb presztízst kívánt biztosítani, a város olasz ajkú lakossága szimpátiájának megőrzése, valamint a többséget alkotó horvátok törekvéseinek ellensúlyozása érdekében komoly kompromisszumokra kényszerült.¹⁶ Így a kormányzói hatalom legfőbb fékje a fiumei polgármester (*podestà*), valamint az öt megválasztó városi képviselő-testület (*Rappresentanza*) lett.¹⁷ Mindazonáltal jelen tanulmány középpontjába nem az állam és municípium, hanem az állam és kormányzó konfliktusait helyezem.

11 A provizórium arról is rendelkezett, hogy a kihirdetett ideiglenes rendszert és ezáltal Fiume közigazgatási helyzetének végleges rendezését kizárólag törvényhozási úton, csakis a horvát, magyar és fiumei regnikoláris bizottságok teljes egyetértésével lehetett volna megvalósítani. Mint ismeretes, mind az 1868/69-es, mind pedig az 1883/84-es kísérlet felemás eredményeket hozott, így a „nagy Fiume-kérdés” az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásáig *de facto* megoldatlan maradt.

12 Megjegyzendő, hogy Ferenc József a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870. évi XLII. törvénycikket is csak 1870. augusztus 1-én szentesítette.

13 Kormányzó a miniszterelnöknek. Fiume, 1870. november.11. MNL OL K 26. 396. cs. 1897. 329. t. sz. 2. rész. 1849./1870. I. A. cs. 17. t. sz.

14 Király személye körüli miniszter bemutatja a provizórium iránt kelt legfelsőbb határozatot. Bécs, 1870. július 28. MNL OL K 26. 396. cs. 1897. 329. t. sz. 2. rész. 1335./1870. I. A. cs. 17. t. sz.

15 Különösen fontos megjegyezni, hogy a statútum értelmében annak módosítása kizárólag a fiumei képviselő-testület többségének beleegyezésével történhetett meg. Így a kormány az alapszabályokat elvben nem változtathatta volna meg egyedül.

16 Így például a kormány Fiume számára nemcsak kivételesen széles municipális autonómiát biztosított, hanem az olasz ajkú lakosság politikai dominanciája érdekében a virilizmus bevezetésétől is eltekintett.

17 *Autonómiák Magyarországon, 1848–2000.* Szerk. Gergely Jenő. Bp., 2005. 327–352.

Annak ellenére, hogy az állam központosító elképzelései már a kezdetektől megfogalmazódtak, a helyi viszonyok átalakítására irányuló törekvései csupán az 1880-as évek második felétől váltak jól érzékelhetővé. Ezek a változások közigazgatási téren, az intézmények jogköreinek megoszlásában is kifejeződtek. Noha az átszervezések a kormányzóság és a tengerészeti hatóság esetében egyaránt az eredményesebb állami hatalomgyakorlást szolgálták, azokat központi szinten az országatyák más-más módon képzelték el. Míg a tengerészeti hatóság irányítását minél szorosabban a fővároshoz kívánták láncolni és a kereskedelmi tárca akaratát teljesen érvényre juttatni, addig a kormányzóság súlyát és tekintélyét Fiume autonóm jogköreinek megszerzésével igyekeztek megkérdőjelezhetetlenné tenni. Ez a helyzet már önmagában is disszonanciát idézett elő, mivel a két intézményt ugyanazon személy, a kormányzó vezette, akinek sokszor éppen jogköreinek gyakorlása közben kellett a rendszer kétarcúságával szembesülnie. A konfliktus leglátványosabban Zichy Ágost és Batthyány Lajos kormányzósága alatt jelentkezett, ugyanis a lényegesebb igazgatásátszervezési kezdeményezések éppen a századfordulót megelőző évtizedre estek.

A két hivatal eltérő természetéből, igényeiből, lehetőségeiből és korlátaiból fakadó ellentmondások a közvélemény előtt nem voltak ismeretlenek, ám a legélesebb kritika mégis a rendszeren belül, a kormányzók révén fogalmazódott meg.

Válságjelek: a kormányzók lemondása

A provizórium értelmében a kormányzókat a miniszterelnök és a kereskedelemügyi tárca vezetőjének együttes felterjesztésére az uralkodó nevezte ki, és megbízatásuk felmentésükig szól.¹⁸ A kormányzók távozására csak komoly okokból került sor, melyek közt az országos politikai helyzetben történt jelentősebb változások (például kormányváltások, kinevezések), és/vagy a hivataluk ellátását lehetetlenné tevő egyéb személyi okok említhetők. Ezek a kategóriák maradéktalanul nem választhatók el egymástól: a személyes és a hivatali indokok különböző mértékben, de keveredtek.

Az első eshetőségre jó példát szolgáltat a kormányzó Zichy József távozása, akit 1872-ben a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi vezetésével bíztak meg,¹⁹ vagy éppen Szapáry László (1903), akinek lemondása háttérben az országos visszhangot kapó Dienes Márton-féle vesztegetési botrány állt.²⁰ Ugyanide sorolható Szapáry Pál (1905)²¹ vagy

18 Király személye körüli miniszter bemutatja a provisorium iránt kelt legfelsőbb határozványt. Bécs, 1870. július 28. MNL OL K 26. 396. cs. 1897. 329. t. sz. 2. rész. 1335./1870. I. A. cs. 17. t. sz.

19 Miniszterelnök a fiumei provisorium felállítása és ifj. Zichy József fiumei m. h. tengerparti kormányzóvá kinevezése, valamint Cseh Eduard felmentése és kitüntetése tárgyában. Buda, 1870. augusztus 2. Uo. 1854./1870. I. A. cs. 17. t. sz.

20 Pocsolya. *Magyar Tengerpart* 1903. augusztus 2. Részletesebben lásd Cieger András: *Politikai korrupció a Monarchia Magyarországon, 1867-1918*. Bp., 2011.

21 Kormányzóság az összes fiumei állami hivataloknak, iskolaigazgatóságoknak s intézményeknek. Fiume, 1906. január 17. DAR JU 5. 20. eln./1906.; A városi képviselőtestület ülése. *Magyar Tengerpart* 1906. január 14.

Károlyi György (1906) esete is, akiknek további működését elsősorban²² az alkotmányos, majd a koalíciós válság, valamint az azokat kísérő általános megmozdulások akadályozták meg.²³ Ezzel szemben Szapáry Géza (1883) és Nákó Sándor (1910) lemondását elvileg elsősorban személyi okok indokolták. Szapáry Géza például családi viszonyaira (édesapja, Szapáry Antal halálára)²⁴ hivatkozva terjesztette be felmentési kérelmét,²⁵ Nákó pedig lánya rossz egészségi állapotával, valamint a magas orvosi költségekkel és a szükséges kezelések okozta időkieséssel magyarázta döntését.²⁶

Kevésbé egyértelmű Roszner Ervin (1905) és Wickenburg István (1917) esete, akiknél az egyéni megfontolások éppen annyira hangsúlyosak lehetnek, mint a külső körülmények. Roszner lemondását a kormányváltás,²⁷ Riccardo Zanella, az Autonóm Párt vezetőjének országgyűlési képviselővé választása,²⁸ valamint a kormányzóság pénzkezelési hiányosságait és abban a kormányzó személyes felelősségét sejtető sajtókampány előzte meg,²⁹ Wickenburg pedig a kormányváltásra reagálva, 1917 egész Európában kritikus nyarán kérvényezte felmentését.³⁰ Megjegyzendő, hogy bár Wekerle Sándor (és az uralkodó) elfogadta a kormányzó lemondását, a rendkívüli körülményekre hivatkozva, külön megbízással szolgálata folytatására utasította.³¹ Wickenburg így Jekelfalussy Zoltán, korábbi kivándorlási biztos kinevezéséig és hivatalba lépéséig maradt a városban.³²

Zichy Ágost és Batthyány Lajos távozása

Zichy Ágost és Batthyány Lajos felmentésének körülményei a fentebbi példáktól feltűnően eltérnek, jóllehet nagyobb ívű folyamatokkal, valamint azok hatásaival szintén számolni kell. Ezek közt a már említett szabadkikötői státusz megszüntetésével,³³ a horvátok magyarellenes tüntetéseivel,³⁴ az 1892-es országgyűlési választás eredményével, vagy éppen

22 Ugyancsak említést érdemel a határrendőrségről szóló törvény országos életbeléptetése és a fiumei közvélemény általános felháborodása.

23 Károlyi György felmentése tárgyában. Bp., 1906. április 25. MNL OL K 26. 803. cs. 1909. XXVII. t. 2. rész. 2420./1906. 29. M.T. (1705. a. sz.) XXV. t.

24 Szapáry Antal gróf. *Budapesti Hirlap* 1883. október 5.

25 Miniszterelnökség Szapáry Gyulának felmentése tárgyában. Bp., 1883. november 3. MNL OL K 26. 803. cs. 1909. XXVII. t. 2. rész. 3523./1883. M.E. 125. eln./1883.

26 Miniszterelnök az uralkodónak. Bp., 1909. december 4. Uo. 6030./1909. (3406. a. sz.) XXVII. t.

27 Miniszterelnök az uralkodónak. Bp., 1905. január 30. Uo. 648./1905. (648. a. sz.) XXV. t.

28 A választás után. *Fiumei Szemle* 1905. február 5.

29 Fiumei kormányzóság a miniszterelnököknek. Fiume, 1905. február 24. [Másolat.] DAR JU 5. 87.eln./1905. ad 87.sz. F. K./1905.

30 Megjegyzendő, hogy bizalmi pozícióban lévén, a kormányzók minden újabb kormány megalakulása alkalmával egyébként is beterjesztették lemondásukat.

31 Wickenburg István felmentése. Bp., 1917. június 15. MNL OL K 26. 1123. cs. 1917. XXVII. t. 1912./1917. (1912. a. sz.) 2082./1917.

32 Jekelfalussy Zoltán kinevezése. Reichenau, 1917. július 31. Uo. 2844./1917. (1912.) XXVII. t.

33 A fiumei kereskedelmi kamara jelentése a szabadkikötő megszüntetése tárgyában. Fiume, 1891. június 3. DAR JU 5. 581. ált./1891. (53. a. sz.)

34 Kormányzó a miniszterelnököknek az uralkodó fiumei tartózkodása során zajlott tüntetésekről. Fiume, 1891. július 14. Uo. 149. eln./1891.

a Bánffy Dezső kormánya alatt megindult határozottabb központosítási törekvésekkel járó konfliktusok említhetők.³⁵

A levéltári források a távozások fő okaként egy másik motivációt neveznek meg, amely legfeljebb az utolsóként említett tényezőhöz kapcsolódik: a tengerészeti hatóság eltúlzott centralizációját, ami a kormányzói tekintélyen ejtett csorbát. Így Zichy és Batthyány lemondásai nyomatékos tiltakozási kísérletnek tűnhetnek. Felmerül azonban a kérdés, hogy a kormányzók és a minisztériumok közti levelezésekben felsorolt indokok és érvek vajon mennyire hitelt érdemlőek, illetve hogy valóban mi is volt a jelentősége a kormányzói (és a tengerészeti hatóság elnöki) hatalom sértetlen megőrzésének. Egyáltalán, milyen eszközök álltak a kormányzók rendelkezésére a kormánnyal szemben saját nézeteik képviselésére és érvényesítésére? A kormányzók mekkora személyes és cselekvési autonómiával rendelkeztek, továbbá mennyiben lehet őket kizárólag a kormány engedelmes végrehajtóinak tekinteni?

Baross Gábor és az általa meghirdetett gazdaságfejlesztési program történelmi jelentőségéhez aligha férhet kétség, a kortársak között mégis akadtak olyanok (például Szabó Jenő, Gyulai Pál, Zichy Ágost), akik kritikusan viszonyultak egyes törekvéseihez. A kereskedelemügyi miniszter és a fiumei kormányzó konfliktusa azonban csak akkor került nyilvánosságra, amikor 1892 januárjában Zichy a tengerészeti hatóság új szolgálati utasítására hivatkozva látszólag váratlanul beadta lemondását.³⁶

Zichy elégedetlenkedése nem volt új keletű és nem is kizárólag Baross személye ellen irányult. Fenntartásait Széchényi Pál földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterrel szemben már 1884-ben, 1885-ben, majd 1888-ban is megfogalmazta. Zichy ekkor még elsősorban a kikötőlámpák költségkezelésével kapcsolatos eljárást, a tengerészeti hatóság által kidolgozott szolgálati utasítás átdolgozási kényszerét és tartalmát kifogásolta. A kormányzó úgy ítélte meg, hogy mivel a lámpák és más, a kikötő területén felmerülő költségek fedezése a tengerészeti hatóság tárcáját terheli, a kérdésbe sem a minisztertanács, sem pedig a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter nem szólhat bele. Azaz a kérdés eldöntése kizárólag a tengerészeti hatóság alá tartozó fiumei kikötői építészeti hivatal feladata. Zichy szintén felháborodott azon, hogy az átdolgoztatott szolgálati utasítás módosításával az elnöklethe alá tartozó rév hivatal elvesztette az úszóművek feletti ellenőrzés jogának gyakorlását.³⁷ Mi több, élesen kikelt az ellen, hogy Széchényi Pál és a kormány a csakis a betegápolással foglalkozó „irgalmas[rendi] nénék” helyett a „politikailag nyugtalan és minden ügybe beleavatkozó” bencés rendi apácákat kívánta a martin-

35 Részletesebben lásd Ordasi: A magyar kormány Fiume-politikája, 330–342.

36 Kormányzó a miniszterelnöknek. Fiume, 1892. január 5. MNL OL K 26. 803. cs. 1909. XXVII. t. 2. rész. 119. M.E./1892. 4. eln./1892. (DAR JU 5. 4. b. eln./1892.)

37 Földművelés-, ipar és kereskedelemügyi miniszter a kormányzónak. Budapest, 1888. október 22. DAR JU 5. 214.eln./1888. 49106. sz. X/b. F.I.K. [Másolat.] Széchényi Pál a tengerészeti hatóság elnökét a költségvetés betartására és a túlkidadások kerülésére szólította fel. Így például felemlgette, hogy a vontató- és mentőgőzösöket a tengerészeti hatóság „az igen gyakran szükségtelen kényeztetésekre” használja és „yachtochnak megfelelő fényűzéssel” tartja fenn, jelentős többletköltségeket okozva a minisztériumnak. Széchényi ennek jegyében figyelmeztette a kormányzót, hogy a továbbiakban az előzetesen nem engedélyezett költségeket az „utalványozó”, vagyis Zichy által fogja megtéríttetni.

schizpai vesztegelőintézetnél alkalmazni. A kormányzó meglátása szerint Széchényi elképzelése két szempontból szerencsétlen. Egyfelől, saját tapasztalatai alapján úgy vélte, hogy mivel az apácák hatáskörüket gyakran intézetük falain túl is kiterjesztik, működésük számos politikailag kellemetlen helyzetet eredményezhetne. Másfelől pedig rámutatott arra, hogy a vesztegelőintézetbe való be- és kijárási alapvetően ellentétben áll az intézet elveivel és a járványok terjedésének meggátolásának módszereivel.³⁸ Mindemellert Zichy kiváltképpen a minisztérium átiratainak hangnemét kifogásolta és több ízben kifejtette, „hogy nem szabad megfélemlíteni arról soha, hogy a tengerészeti hatóság elnöke a fiumei kormányzó, kinek tekintélyét nem szabad sérteni oly íróddal, melyen méltán megbotráncognak a hatóság tisztviselői”.³⁹

Szapáry Gyula miniszterelnöknek az uralkodóhoz írt leveléből is kiderül, Zichy Baross-sal szembeni kritikája egy korábbi konfliktus folytatásának tekinthető, mivelhogy felmentési folyamodványa már egy 1891. december 29-én keltezett kívánságának teljesítését sürgette meg.⁴⁰ Noha ennek tartalma egyelőre csak más levelezésekből ismert, a tény, hogy Zichy már a kezdetektől élesen bírálta az új tervezetet, vitathatatlan. Eleinte csak azt kifogásolta, hogy Baross a tengerészeti hatóság adminisztratív ügyeit egy közvetlenül a minisztertanács felügyelete alatt álló főosztály hatáskörébe kívánta utalni, valamint azt, hogy az intézkedés kiegészítő részét képező számvevőségi utasítás az állami költségvetésben megállapított célokra a korábbi 3000 forint helyett csak 1000 forintig engedélyezte számára az utalványozást.⁴¹ A kormányzó későbbi felirataiban már az egyesített kereskedelmi és közlekedésügyi minisztérium megnövekedett súlyát, és személy szerint Baross Gábornak a tengerészeti és tengeri kereskedelmi ügyekbe való beleszólását is kárhoztatta. Zichy a miniszter törekvéseiben a tengerészeti hatóság teljes központosítását és hatáskörének korlátozását vélte felfedezni.⁴²

Hasonló motívumok figyelhetők meg Batthyány Lajos lemondása körül is. A kormányzó és Dániel Ernő kereskedelemügyi miniszter közti érdekellentétek Wimmersperg Frigyes tengerészeti hatósági fogalmazó segédtitkári kinevezése során mutatkoztak meg.⁴³ Batthyány mindent elkövetett a később államtitkári rangig emelkedett férfi előléptetésére, Dánielnek viszont más elképzelései voltak a poszt betöltését illetően.⁴⁴ Batthyány erre a nézeteltérésre hivatkozva terjesztette be a lemondását 1896 nyarán.⁴⁵ Bár az eset ön-

38 Kormányzó a miniszterelnöknek. Fiume, 1888. december 6. DAR JU 5. 214.eln./1888.

39 Uo.

40 Kormányzó a miniszterelnöknek. Fiume, 1892. január 5. MNL OL K 26. 803. cs. 1909. XXVII. t. 2. rész. 119. M.E./1892. 4. eln./1892. (DAR JU 5. 4. b. eln./1892.)

41 Tengerészeti hatóság elnöke a kereskedelmi miniszternek. Fiume, 1891. december 10. MNL OL K 230 Kereskedelemügyi Minisztérium. Kereskedelmi szakosztály (= K 230) 78111./1891. 5163. TH. sz.

42 Kormányzó a miniszterelnöknek a tengerészeti hatóság új szolgálati utasítása tárgyában. Fiume, 1892. január 4. DAR JU 5. 3. b. eln./1892.

43 DAR JU 9. Közigazgatási iratok. Tengerészeti Hatóság iratai. Általános és elnöki iratok (= JU 9) 3. d. 6. eln./1896. (II. t. 6. a. sz.)-tól.

44 Miniszterelnök a kereskedelmi miniszternek. Bp., 1896. június 20. MNL OL K 26. 803. cs. 1909. XXVII. t. 2. rész. 12850./1896. I. A. cs. 40. t. sz.

45 Kormányzó a miniszterelnöknek. Magánlevél. Dobrin, 1896. augusztus 25. Uo. 15943./1896. I. A. cs. 40. t. sz. 12850. v. sz.

magában csak egy apró ürügynek tűnik, mégis érdemes megjegyezni, hogy mögötte ugyan-csak a tengerészeti hatóság túlzott központosításának burkolt kritikája lelhető fel. Mind-
ezt jól szemlélteti, hogy Bánffy Dezső miniszterelnök is szükségét érezte, hogy
személyesen foglalkozzon az esettel. Ahogy Dániel Ernőnek egy átiratában kifejtette:

„Habár a m. k. tengerészeti hatóság ügyeinek fővezetése és felügyelete kizárólag
Ngymd ügykörébe tartozik, s ezért nem is szándékozom a fennforgó kérdések érdem-
leges megoldására befolyást gyakorolni, de mert a fiumei tengerészeti hatóság elnö-
kének személyét érintő ügyek azért, mivel ezt a tisztet a személyi tekintetben köz-
vetlenül alám rendelt fiumei és magyar–horvát kir. kormányzó látja el, e személyi
kapcsolatnál fogva engem is közvetlenül érdekeltnek szükségét látom annak, hogy e
felmerült kérdésben teljes tájékozottsággal bírjak.”⁴⁶

A fentiekből is látható, hogy a konfliktusok alapvetően a kereskedelmi tárca és a kor-
mányzó mint a tengerészeti hatóság elnöke között zajlottak. Ez utóbbinak kettős minő-
sége és kivételes, nemzetpolitikai célokat szolgáló feladatköre és tekintélye a miniszter-
elnökséget is állásfoglalásra készítette. Az összetűzések azonban egy másik aspektust is
felvetnek, nevezetesen az állami és helyi érdekek közti egyre mélyülő ellentétet, ame-
lyeket a helyben állomásozó kormányzók jobban érzékeltek.

Érvek és ellenérvek, érdekérvényesítő taktikák és módszerek

A kereskedelmi miniszterek

A legtöbb, Fiume kereskedelmével és gazdaságával foglalkozó írás bemutatja, hogy bár
a kikötő forgalma az első világháborúig megsokszorozódott, a provizórium első két év-
tizedében mérsékeltebb volt a fejlődés, és az igazán látványos fellendülés csak 1891-től
indult meg.⁴⁷ A kezdeti nehézségek legfőbb okai közt elsősorban a bizonytalan külpoliti-
kai állapotok, a világgazdasági folyamatok (például a Szezei-csatorna megnyitása, majd
használatának szabályozása), Trieszt megkérdőjelezhetetlen fölénye,⁴⁸ a (szállítás)tech-
nológiai változások (vitorlásról a gőzhajózásra való áttérés),⁴⁹ az országos tőke-, valamint
az infrastrukturális és az állami támogatási rendszerben fellelhető hiányosságok mellett
a jogi hiátusok és a közigazgatási ellentmondások sorolhatók fel.⁵⁰ Ugyanakkor azt sem

46 Miniszterelnök a kereskedelmi miniszternek. Bp., 1896. június 20. MNL OL K 26. 803. cs. 1909. XXVII. t. 2. rész. 12850./1896. I. A. cs. 40. t. sz.

47 Gonda Béla: *Magyar tengerészet és a fiumei kikötő*. Bp., 1906. 112–119.

48 Vö. Rocco Babich: *La concorrenza tra Trieste e Fiume nell'anteguerra. Tesi di Laurea*. R. Istituto Superiore di Scienze Economiche e Commerciali di Trieste. Venezia, 1923.; Kemény Ödön: *A kereskedelmi tengerészet története. Fiumei Szemle* 1906. február 4.

49 Képviselőház 1884. február 16-i ülésének kivonata a tengerparti vitorlášhajó-tulajdonosok adómentessége tárgyában. Bp., 1884. február 16. MNL OL K 230. 149 nd. 1892. VIII. t. 9474./1884. (44120. a. sz.)

50 Alpha: Teendőink Fiumében. *Nemzetgazdasági Szemle* 13 (1889) 530–539.

szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Fiume „tengeri empóriumma” fejlesztésének programja legalább annyi kihívást állított a kormány elé, mint amennyi lehetőséget biztosított az önálló külkereskedelem folytatására. Mivel 1870. november 1-ig a tengerészeti ügyeket a trieszti székhelyű közös császári és királyi központi tengerészeti hatóság kezelte, ezáltal a magyar kormány e tekintetben aligha rendelkezhetett elegendő tapasztalattal, ismerettel és megfelelő (magyar) személyzettel.⁵¹ Nem véletlen, hogy a fiumei tengerészeti hatóság működését 1881-ig a trieszti intézmény szolgálati utasítása alapján szabályozták, és ettől a modelltől lényegesen a későbbiekben sem távolodtak el. A számos hasonlóság ellenére néhány különbség azért mégis akadt. Ezek közül a legjelentősebb az volt, hogy míg a trieszti hatóság egy politikai vezetőtől független (szak)elnök irányítása alatt állt, addig a fiumei intézmény irányításával a mindenkori kormányzót bízták meg, aki azonban tengerészeti szakképzettséggel nem feltétlenül rendelkezett.⁵² Az így kialakított rendszer kritikája és a magyar tengeri kereskedelem az elvártnál lassabb fejlődése élénken foglalkoztatta a szakmai közvéleményt: számos szaktanulmány, sajtóértekezés, memorandum, szakértekezlet igyekezett választ adni és megoldásokat találni a felmerült nehézségekre.⁵³

A fent felsorolt problémák megoldása motiválta Baross Gábort, amikor a Tisza Kálmán miniszterelnök által megkezdett központosító politika jegyében a tengerészeti hatóságot megfosztotta jogköreinek egy részétől és azok gyakorlását saját magának, tárcájának, valamint a minisztertanácsnak tartotta fenn. Tisza István 1894-ben úgy vélekedett Baross rendszeréről, hogy azt elsősorban a miniszternek a parlamentarizmusról alkotott elképzelése határozta meg, azaz amely szerint

„... a felelősséggel együtt minden hatáskör a miniszteré, hogy az egyes szakok vezetésére külön intéstúciók nem lehetnek, hogy a szakosztályok vezetői nem szakigazgatók, hanem a miniszter referensei. Baross, midőn ezt kíméletlen eréllyel keresztülhajtatta, egyszerűen kötelességet teljesített, és nem legkisebb érdeméül kell betudnunk azt, hogy a kezeire bízott fontos szolgálati ágban vasfegyelmet honosított meg, s a miniszter akaratának gyors és pontos érvényesülését biztosította.”⁵⁴

Hogy a szövegben említett „kötelesség” szó a magyar állam érdekeinek feltétlen szolgálatát jelentette, az aligha lehet kétséges.

51 A tengerészeti hatóság ujjászervezéséről. I. *Fiumei Szemle* 1906. január 28.; *Magyar Királyi Tengerészeti Hatóság iratai, 1870–1918*. Szerk. Goran Crnković – Bősze Sándor. Kaposvár–Rijeka, 2011. 11. Részletesebben a szervezetéről: uo.

52 Bp., 1897. február 25. MNL OL K 26. 1897. 395. cs. I. rész. 329. t. sz. 5559./1897. 427. v. sz. ad 4385./1897. M.E.

53 A teljesség igénye nélkül: MNL OL K 230. 14 d. 1892. VIII. t. 51690./1885. (44120. a. sz.) XV.t.; Havass Rezső: Magyar Tengerészeti Hajózás. *Pesti Napló* 1884. július 23.; A tengerészeti hatóság jelentése a hajózás segítése iránt. Fiume, 1885. június 7. MNL OL K 230. 14 d. 1892. VIII. t. (44120. a. sz.) 32065./1885. XV. t.; A fiumei kereskedelmi és iparkamara jelentése a tengerészeti kereskedelemről. Fiume, 1891. április 22. Uo. 1367./1891. (44120. a. sz.); Kereskedelmi minisztériumbeli Batthyány Tivadar emlékirat a magyar kereskedelmi tengerészet segítéséről. Bp., 1891. június 26. Uo. 29207./1891. (44120. a. sz.)

54 Tisza István: Baross Gábor és rendszere: néhány szó Szabó Jenő ily című czikkeire. *Budapesti Szemle* 22 (1894) 212. sz. 300–308.

A vasminiszter a saját intézkedéseket azért tartotta szükségesnek, mert így még közvetlenebb módon érvényesíthette az állam befolyását, és mert ekképpen igyekezett a megfelelő szakfelügyeletet biztosítani a tengeri kereskedelem felett. Ezek a megfontolások játszottak szerepet a magyar érdekeket hátrányosan érintő Lloyd-szerződés 1890-es felbontásában, valamint az Adria Tengerhajózási Részvénytársaság kiemelt állami támogatásában. A segélyezés és az Adria igazgatóságának fővárosi működése egyúttal a tárca ellenőrzési jogának lehetőségét is megteremtette,⁵⁵ de a fiumei kereskedelmi tőzsde, valamint a kereskedelmi élet fellendítése szintén az állami befolyás kiterjesztésének kedvezett.⁵⁶

Baross hasonló elgondolás jegyében sürgette a hatóság átalakítását, és kezdeményezte, hogy innentől kezdve az elnök helyettesítését egy miniszteri tanácsosi rangban rendszerezített, igen tág hatáskörrel rendelkező, neki közvetlenül felelős személy lássa el.⁵⁷ A miniszter a feladattal az aktuális konstantinápolyi császári és királyi konzult, Kvassay Istvánt bízta meg.⁵⁸ Baross a miniszterelnököt az átalakításokkal kapcsolatban úgy tájékoztatta, hogy „a kérdéses szolgálati utasítás a fiumei kormányzót egyáltalán nem érinti, annak hatáskörére ki nem terjed és csak is a tengerészeti hatóság elnökére nézve tartalmaz némely a szolgálati viszonyból természetesen folyó és kizárólag” a kereskedelmi tárca hatáskörébe tartozó határozatokra vonatkozó változtatást.⁵⁹

Ezen a ponton érdemes megjegyezni, hogy egyfelől a tárcát Dániel Ernő is Baross szellemében vezette, sőt mint látható, tovább is ment a hatóság feletti kontroll kiterjesztésében: tárcája befolyását a gyakorlatban már nemcsak a miniszteri titkár, de a segédtitkár kinevezése során is érvényesíteni kívánta.⁶⁰ A kormányzóságnál hasonló átszervezések csak tíz évvel később, a kormányzói tanács felállításakor történt meg, többek közt a kormányzóhelyettesi hivatal miniszteri tanácsosi rangban való rendszerezésével.

A kormányzók

A kereskedelemügyi miniszter elképzeléseivel szemben a kormányzók hatalmuk változatlan megőrzésére törekedtek. Ezt főképp a miniszterelnök és a köznélemény meggyőzésével és befolyásával érthették el. Bár egyelőre a két lemondást megelőző levélváltásoknak nem ismert minden részlete, úgy tűnik, a cél elérése érdekében Zichy még közvetlen felettese megkerülésétől sem riadt vissza. Ahogy Baross Gábor egy Szapáry Gyula miniszterelnöknek címzett levelében kifejtette, a kormányzó ahelyett, hogy előzetes felszólítására hivatalos úton tájékoztatta volna véleményéről, a miniszterelnökhöz

55 Zsigmond Gábor: *A magyar kereskedelmi tengerészet az első világháborúban*. Bp., 2011. [Doktori disszertáció] 21–22.

56 Kormányzó a miniszterelnöknek a tengerészeti hatóság új szolgálati utasítása tárgyában. Fiume, 1892. január 4. DAR JU 5. 3. b. eln./1892.

57 Miniszterelnök az uralkodónak. Bp., 1896. július 12. MNL OL K 26. 803. cs. 1909. XXVII. t. 2. rész. 119./1892. I. A. 40.

58 Minisztertanácsi ülés. (1. ülés) 6. javaslat. Bp., 1892. január 8. MNL OL K 27.

59 Kereskedelmi miniszter a miniszterelnöknek. Bp., 1891. december 31. MNL OL K 26. 803. cs. 1909. XXVII. t. 2. rész. 4379.eln. K.M. I. A. 40/1892.

60 Miniszterelnök a kereskedelmi miniszternek. Bp., 1896. június 20. Uo. 12850./1896. I. A. cs. 40. t. sz.

fordult, majd egy szóbeli megbeszélést követően azonnal beadta a lemondását.⁶¹ Hasonló motívumok figyelhetők meg Batthyány Lajos esetében is, aki fenntartásairól először szintén szóban tájékoztatta Bánffy Dezsőt, majd a „Tisztelt Barátom” megszólítással tegező formát alkalmazva, sajnálkozott helyzete és a kialakult konfliktus felett.⁶²

A két kormányzó érvrendszerében ugyancsak számos hasonlóság lelhető fel, melyek közül mindenekelőtt a tengerészeti hatóság elnöki és a kormányzói tisztség összefonódásának hangsúlyozását kell kiemelni. Zichy és Batthyány egyaránt rámutatott, hogy az elnöki hatáskör korlátozása természetszerűen a kormányzói méltóság presztízsének csorbulását eredményezi,⁶³ ami az állam helyi, valamint külpolitikai tekintélyét egyaránt aláássza. A kormányzók aggodalmi nem tűntek minden alapot nélkülözőnek, hiszen a kormánynak a tengeri ügyek felett gyakorolt nagyobb befolyása azzal a veszéllyel is fenyegetett, hogy a város lakossága még érzékenyebben reagál a kormányzó közigazgatási jogkörének kiterjesztésére. Ez pedig a közvéleményben egyre inkább a kormányzó személyének népszerűtlenségéhez és a méltóság leértékelődéséhez vezetett.

Az érvek közt a trieszti tengerészeti hatóság előnyösebb helyzete és vezetőjének fajsúlyosabb szerepe ugyancsak megjelent és arra a körülményre is rámutattak, hogy a fővárosból nem lehet a tengerpart igényeit pontosan felmérni, és így ügyeit intézni. A két kormányzó erősen bírálta, hogy a kereskedelmi minisztérium a hatóság személyi viszonyaiba is bele kíván szólni, mellyel nemcsak az intézmény gördülékeny ügyintézését tette lehetetlenné, de a tengerparti speciális igényeket is negligálta. Ahogy Zichy összefoglalta, a tengerészeti hatóság egy olyan különleges másodfokú folyamodású fórum, amely a provizórium fennállása óta belső szabályzatait mindig maga dolgozta ki, és azokat csak jóváhagyás végett terjesztette fel a minisztériumhoz.⁶⁴

Két különbség azonban mindenképpen kiemelésre érdemes. Az egyik, hogy a tengerészeti hatóság belső ügykezelési nyelvének olaszról magyarra változtatása Zichynek lehetőséget teremtett, hogy érvelésében a nemzetiségi szempontokra is kitérjen. A kormányzó a szakaszt különösen aggályosnak tartotta és felhívta a miniszterelnök figyelmét, hogy mivel a Földközi-tenger kereskedelmének nyelve az olasz, a tervezett reform a közérdeket veszélyeztetné. Emellett azt is felelegette, hogy az olasz nyelv használatának a magyarral szembeni háttérbe szorítása a horvát bán igazgatásnak kedvezne. Zichy hangsúlyozta, hogy bár eddig a szláv törekvések ellensúlyozására politikájukat az olasz nyelvű lakosságra alapozták, a nyelvkérdés megbolygatása „még ennél is mélyebben ható békétlenséget idézne elő [...] az olasz kultúrájára és nyelvére oly féltékeny Fiume városában, mely az olasz nyelv ügykörének minden csorbításában a saját autonómiájának megcsorbítását látja”.⁶⁵

61 Kormányzó a miniszterelnöknek. Fiume, 1892. január 5. Uo. 119. M.E./1892. 4. eln./1892. (DAR JU 5. 4. b. eln./1892.)

62 Kormányzó a miniszterelnöknek. [Magánlevél.] Dobrin, 1896. augusztus 25. MNL OL K 26. 803. cs. 1909. XXVII. t. 2. rész. 15943./1896. I. A. cs. 40. t. sz. 12850. v. sz.

63 Kormányzó a miniszterelnöknek. Fiume, 1888. december 6. DAR JU 5. 214. eln./1888.

64 Kormányzó a kereskedelmi miniszternek. Fiume, 1892. január 4. MNL OL K 26. 803. cs. 1909. XXVII. t. 2. rész. ad 119. M.E./1892. [Másolat.] (DAR JU 5. 3. b. eln./1892.)

65 Uo.

A másik eltérés, hogy míg Baross a fennálló rendszer reformját Zichy kormányzósága alatt kezdeményezte, addig Batthyány Lajos már egy korlátozott illetékességű hatóság vezetését vette át, így tisztában volt a megváltozott feltételekkel.⁶⁶

Reakciók

A kormányzók és a kereskedelemügyi miniszterek közti nézeteltérésre a miniszterelnökök meglehetősen óvatosan, némileg kétarcú politikát folytatva reagáltak. Noha helyzetüket a kormányzókkal ápolta személyes kapcsolatuk, valamint a kormányzóknak a fiumei közéletben betöltött kivételes állása befolyásolta, mégis az állami szupremácia minél teljesebb kiterjesztését tekintették fő feladatuknak. Ezért, bár a miniszterelnökök a kormányzókat minden alkalommal megértésükről és támogatásukról biztosították, igyekeztek a kialakult ellentétekből kimaradni,⁶⁷ illetve a kérdéses ügyeket a kereskedelmi tárca javára eldönteni. Mindezt jól példázza Bánffy magánlevele, melyben Batthyányt a következő elvek szem előtt tartására szólította fel:

„... a teljes bizalommal szemben azonban légy szíves megengedni annak hangsúlyozását, hogy okvetlenül szükséges az, miszerint a felelős miniszter, egyes konkrét kérdésekben ne csak a Te információidra és a helyi tekintetekből is méltánylást s különös figyelmet érdemlő javaslataidra alapozza elhatározását, hanem a gondjaira bízott tárca egyéb érdekeire is tekintettel legyen, s midőn a két álláspont között ellentétek merülnek fel, felelőssége érzetében, esetleg oly intézkedést tegyen, mely a Te akaratoddal ellentétben áll”.⁶⁸

Ez a békéltető hangnem az uralkodónak felterjesztett felmentési kérelem indoklásában már jóval kevésbé érvényesült.⁶⁹ Mi több, éppen Batthyány esetében már szerepeltek olyan érvek és retorikai fogások is, melyek Ferenc Józsefet az azonnali menesztés szükségességéről győzték meg.⁷⁰ Bánffy az uralkodónak azt is jelezte, hogy az üresen maradó kormányzói méltóság nagyszerű lehetőséget teremt arra, hogy a kormány közvetlenebb befolyást szerezzen a fiumei és tengerparti ügyek vezetése és rendezése felett. A miniszter-

66 Az sem elhanyagolható, hogy Batthyáynak Baross megismerésére talán már győri főispáni működése alatt több lehetősége akadt, így kinevezése pillanatában ismerte annak nagyszabású koncepcióit. Ezt a feltevést a *La Varietà* egyik cikke is megerősíti, mely szerint Batthyány Lajost éppen Baross javaslatára nevezték ki kormányzóvá. Il nuovo governatore di Fiume. *La Varietà* 1892. február 26.

67 Miniszterelnök a kormányzóknak. Bp., 1888. december 19. DAR JU 5. 214.eln./1888. 4286. M.E.

68 Miniszterelnök a kormányzóknak. Magánlevél. Bp., 1896. július 19. MNL OL K 26. 803. cs. 1909. XXVII. t. 2. rész. 14672./1896. I. A. cs. 40. t. sz. 12850. v. sz.

69 Ugyanerre a következtetésre jut Szalai Miklós is, aki a kormányzó beterveztett lemondási kérelmével indokolja, hogy Bánffy Dezső és ifj. Andrassy Gyula (Batthyány Lajos sógora) kapcsolata végleg elhidegült és hogy ez utóbbi az 1901-es országgyűlési választáson mandátum nélkül maradt. Szalai Miklós: Ifjabb Andrassy Gyula gróf pályájának első szakasza (1860–1904). *Századok* 131 (1997) 623–677.

70 Ilyenek voltak például: „az illetékessége körét túlbecsülő kir. kormányzó”, „a kormány intézkedési jogát szinte megsibbasztották s e jogot illuzoriussá tenni, vagy azt olybá feltüntetni alkalmasak voltak” stb.

elnök, hogy Ferenc József személyes közbenjárását, és így a kormányzó maradásra bírását elkerülje, az uralkodóval azt is közölte, hogy meglátása szerint Batthyány lemondását valójában vagyoni viszonyai indokolják, és a hatásköri összeütközésre való hivatkozás csak e kényelmetlen helyzet leplezésére szolgál. Bánffy azt is megjegyezte, hogy „Batthyánnak Fiumében éppen nincsen valami nagy befolyása, s a fiumei állapotok nem olyan kedvezőek, [...] így a kormányzat érdeke éppen nem kívánja Batthyánnak fiumei állásában maradását”.⁷¹ Ennek következtében a kérdés, akárcsak Zichy Ágost felmentése során, a kereskedelemügyi miniszter „diadalával” és a kormányzók érdemeinek szinte kötelező jellegű legfelsőbb elismerése melletti felmentésével ért véget.⁷²

A lemondások a fővárosi és fiumei sajtóorgánumok érdeklődését egyaránt felkeltették, és azokat a legváltozatosabb módon magyarázták. A fővárosi lapok Zichy távozásával kapcsolatban leginkább a kormányzó állandó távollétét és az abból fakadó gondokat, így utazásainak rendkívüli költségeit, utalványozási és elszámolási gondjait, valamint hivatalának és reprezentálási kötelességeinek elhanyagolását emlegették. Egy alkalommal a *Budapesti Hirlap* azt állította, hogy a problémák a kormányzóné exkluzivitásából fakadtak, aki ideje nagy részét Abbáziában töltötte, és – Szapáry Géza nevével ellentétben – a fiumei elitnek csak nagy ritkán „adott ebédeket”.⁷³ Hasonló találgatások Batthyány lemondása körül is megjelentek, jóllehet az ő esetében inkább a birtokaira felvett hitelek lejáratából származó anyagi nehézségeket, illetve hivatali törekvéseit hozták fel. Úgy tartották, hogy a gróf legfőbb ambícióját a király személye körüli miniszteri, de legalább a külügyi osztályfőnöki kinevezés képezte.⁷⁴ Batthyány kapcsán még egy további motívum is felmerült: egy, állítólag a közraktárak kérdésében kialakult konfliktus,⁷⁵ mely egyes vélemények szerint kizárólag Kvassay István miniszteri tanácsos Budapestre helyezésével oldódhatott meg.⁷⁶

A személyes jellegű indokok mellett tisztán politikai természetű teóriák is napvilágot láttak. Szó esett a kormányzók fiumei támogatottságának csökkenéséről: Zichynél az Uzselácz-afférról⁷⁷ és Csernátony Lajos országgyűlési képviselő bukásáról, Batthyánnál pedig Bánffy Dezsőnek a fiumei közigazgatás átszervezésére (többek közt a közigazgatási bíróság és bizottság felállítására) irányuló törekvéseiről, és a lakosság ezzel kapcsolatban kifejtett kritikájáról. Egyes tudósítók figyelmét a kereskedelmi tárca és a tengerészeti hatóság ismertetett hatásköri összeütközése sem kerülte el.

A két eset interpretálásában azonban néhány más lényegi különbség is fellelhető. Ezek közül az egyik, hogy ellentétben Batthyány meglepetésként fogadott lemondásával,

71 Miniszterelnök az uralkodónak. Bp., 1896. október 7. MNL OL K 26. 803. cs. 1909. XXVII. t. 2. rész. 15943/1896. I. A. cs. 40. t. sz. 12850. v. sz.

72 Zichy Ágost felmentése. Budapest, 1892. március 6. Uo. 573/1892. I. A. 40.; Batthyány Lajos felmentése. Bp., 1896. október 2. Uo. 18642/1896. I. A. cs. 40. t. sz. 12850. v. sz.

73 A fiumei kormányzó lemondása. *Budapesti Hirlap* 1892. február 26.

74 A fiumei kormányzó lemondása. *Pesti Napló* 1896. szeptember 1.

75 A fiumei kormányzó lemondása. *Budapesti Hirlap* 1896. augusztus 31.

76 Batthyány Lajos gróf lemondása. Uo. 1896. augusztus 30.; A kormányzó lemondása. *Magyar Tengerpart* 1896. október 6.

77 A fiumei horvát tüntetések részletei, majd azok parlamenti interpretációja miatt kirobbant konfliktus Ugron Gábor és Uzselácz százados között.

Zichy döntését a közvélemény többnyire időszerűnek és „régén várhatónak” tartotta. A másik eltérést a cikkek hangneme jelentette. A fiumei autonóm párti *La Voce del Popolo* egy cikkében Zichyról egyenesen úgy nyilatkozott, hogy a kormányzó leváltása megfoghatkozott energiája és a város érdekeinek erélytelen képviselése miatt is szükségesnek bizonyult.⁷⁸ Ezzel szemben a helyi (és fővárosi) közvélemény Batthyány Lajos távozását már jóval szomorúbban konstataálta,⁷⁹ legfőképpen azért, mert példáját hamarosan Ciotta polgármester is követte,⁸⁰ a kiírt községi képviselő-választásokon pedig Michele Maylender vezetésével a város olasz kultúráját és kiváltságait hangsúlyozó Autonóm Párt győzött.⁸¹ Többek közt ez a „hirtelen” kialakult közigazgatási válság, majd az azt „kezelő” Széll-csendet kísérő közhangulat tette lehetővé, hogy pár évvel később Batthyány országgyűlési képviselőként visszatérhessen a kikötővárosba. Különbség még az is, hogy míg Batthyány ünnepélyes keretek közt köszönt el a fiumei képviselő-testülettől,⁸² addig Zichy búcsúját (nagyénje betegségére hivatkozva) csak utólag, táviratban közölte.⁸³

A későbbiek folyamán azonban mindkét férfi szerepe átértékelődött: Zichy az olasz nyelv használatának védelme kérdésében elfoglalt álláspontja, Batthyányé pedig az Autonóm Párt belső ellentétei miatt, melyek az 1901-es országgyűlési választások alatt váltak egyértelművé és látványossá. A párt egy meghatározó része ugyanis úgy vélekedett, hogy a város érdekeit kizárólag egy fiumei születésű férfi képviselheti a parlamentben, ezért ők a mandátumot Riccardo Zanellának ajánlották fel.⁸⁴ Mindezzel párhuzamosan a *La Voce del Popolo* nemcsak megkérdőjelezte Batthyány korábbi működését, de abból kiindulva, hogy a gróf Bánffy és Dárday támogatói közé tartozott, úgy vélekedett, hogy lemondása valójában nem a fiumei autonómia védelmében meghozott áldozat volt, hanem azt a kormányzói palota építése során keletkezett többletköltségekkel való elszámolási problémák indokolták.⁸⁵

Hasonlóan feltűnő, hogy míg Baross Gábor és a kormányzó a tengerészeti hatóság központosítása kérdésében felmerült nézeteltérésében a fővárosi sajtó nagyrészt a kereskedelemügyi miniszter érveit fogadta el, addig pár évvel később már jóval megosztottabban viszonyult a további átszervezések szükségességéhez. Ahogy többen rámutattak, a fiumei kormányzó hatáskörének „főispánira” szűkítése és a tengerpart ügyei felett gyakorolt jogaitól való megfosztása azt eredményezte, hogy a méltóság betöltője még korlátozottabb eszközökkel és még csekélyebb súllyal érvényesíthette az állam helyi érdekeit.

A kialakult helyzetet jól szemlélteti, hogy a tengerészeti hatóság túlcentralizáltságával kapcsolatban olyan anekdoták is terjedtek, melyek szerint az egyik tengerparti rév

78 Il nuovo Governatore. *La Voce del Popolo* 1892. február 26.

79 Le dimissioni di S. E. il Conte Lodovico Batthyány. *La Bilancia* 1896. október 7.

80 Podestà a kormányzói helyetteshez. Fiume, 1896. október 22. DAR JU 5. 192. eln./1896.

81 Abele Rezső kormányzói helyettes a belügyminiszternek. Fiume, 1897. február 22. Uo. 30. eln./1897.

82 Il congedo dell'ex-governatore conte Lodovico Batthyány dal Municipio di Fiume. *La Bilancia* 1896. október 17.

83 Zichy Ágost gr. búcsúja Fiúmetől. *Pesti Hírlap* 1892. március 22.

84 Vogliamo un fiumano. *La Voce del Popolo* 1901. szeptember 26.; Fra due autonomi. Uo. 1901. szeptember 29.

85 Elettori. *La Voce del Popolo* 1901. október 6.

világító lámpáihoz szükséges olajat, valamint egy tengerész elhasznált csizmáját is kizárólag a kereskedelmi minisztérium engedélyével pótolhatták.⁸⁶

A téma a lemondások után sem került le a napirendről, és még hónapokkal, évekkel később is heves vitákat eredményezett a centralizáció hívei és bírálói között.⁸⁷ Az 1892-es szolgálati utasítással és annak következményeivel kapcsolatban az egyik legváratlanabb kritikát az állami befolyás feltétlen kiterjesztését hirdető és képviselő Dárday Sándor miniszteri tanácsos fogalmazta meg, akit Bánffy Dezső miniszterelnök bízott meg a fiumei viszonyok és közigazgatás felmérésével. Dárday 1897 nyarán készített jelentésében úgy vélekedett, hogy

„... a kereskedelmi miniszter túlhajtott centralizáció által igyekeztén a tengerészeti hatóság szakszerű vezetését biztosítani, ez által sok esetben az ügyeknek gyors és célszerű ellátása akadályoztatik; a tengerészeti hatóságnak autoritása szemben a trieszti hatósággal lefokoztatik s a hajózással foglalkozó szakférfiak nyilatkozatai szerint a tengerészeti hatóságnak székhelye jóformán Budapestre lett áthelyezve, amit célravezetőnek tekinteni aligha lehet...”⁸⁸

Dárday megoldásként a kormányzói és a tengerészeti hatóság – már korábban is felvetett – teljes szétválasztását javasolta és szorgalmazta, oly módon, hogy utóbbi irányításának jogaival egy külön, kizárólag a kereskedelmi tárcától függő szakértőt ruházzanak fel. Ahogy kifejtette, a tengerészeti kereskedelem szakszerű fejlesztése és a közigazgatás vezetése csak a hatáskörök egyértelmű elkülönítésével lehetséges.⁸⁹ Érdemes megjegyezni, hogy álláspontját többek közt 1906-ban Král Mihály,⁹⁰ Kemény Ödön, valamint 1907-ben Dárday Sándor fia, Dezső, a fiumei kormányzóság miniszteri titkára is megismételte.⁹¹ A tengerpart igazgatásának kérdése kétségkívül szorosan összefüggött a gazdasági kiegyezés ismét aktuálissá váló újragondolásával és Fiume szabadkikötői státuszának esetleges visszaállításával.

Az új szolgálati utasítás azonban csak 1918 szeptemberében készült el, ráadásul abban már megfontolások érvényesültek: a fennálló állapotokat továbbra sem szüntették meg, mi több, még a fiumei révhivatalt is a tengerészeti hatóság alá szervezték. A kormányzóság és a tengerészeti igazgatás szétválasztása végül 1918. november 17-én történt meg, amikor az olasz haditengerészet átvette és Paolo Dondero sorhajókapitány, az Emanuele Filiberto olasz hadihajó parancsnokának felügyeletére bízta az intézményt.⁹²

86 A tengerészeti hatóság ujjaszervezéséről. II. *Fiumei Szemle* 1906. január 28.

87 A tengerészeti hatóság ujjaszervezéséről. III. Uo. 1906. február 4.

88 Dárday Sándor jelentése a miniszterelnöknek. Bp., 1897. február 25. MNL OL K 26. 1897. 395. cs. I. rész. 329. t. sz. 5559./1897. 427. v. sz. ad 4385./1897. M.E.

89 Bp., 1897. február 25. Uo.

90 Král Miklós: Tengerészeti igazgatásunk reformja. *Budapesti Hirlap* 1906. január 5.

91 Dárday Dezső: *Fiume és magyar-horvát tengerparti politika*. Fiume, 1906.

92 A M. Kir. Tengerészeti Hatóság jelentése az olasz okkupációról. Fiume, 1918. december 29. DAR JU 9. 24. d. 1918. 273. eln./1918. (IV. t. 273. a. sz.)

Következmények és összefoglalás

A tanulmányban ismertetett konfliktusok számos következménnyel jártak, melyek közül az első helyen a Batthyány Lajos lemondása után kialakult kormányzóválság (vagyis a méltóság hosszabb ideig való betöltetlenül hagyása), majd a csaknem ötéves municipális krízis említhető. Az első nem tekinthető véletlennek, hiszen mint Bánffy Dezső az uralkodónak kifejtette, a kormányzói poszt üresedése éppen a kormány nagyobb fokú érdekérvényesítésének kedvezett. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a város központosításának szándéka nem fogható fel pusztán a kormány „Fiume-politikája” sajátosságaként, mivel ez a törekvés az ország más részein is érvényesült. Fiume különlegességét az adja, hogy a város kivételes közjogi és közigazgatási viszonyai miatt a disszonanciák még látványosabb formában öltöttek testet. Megjegyzést érdemel továbbá, hogy Fiumében a változások nem 1896-ban, hanem már jóval korábban megindultak, és gyakorlatilag a fiumei magyar kormányzóság fennállásának utolsó pillanatáig tartottak. A tengerészeti hatóság 1892-es szolgálati utasításának kiadása pontosan ebbe a folyamatba illeszkedett bele.

Az állami szupremácia kérdése az államhatalom képviselői és működtetői között is komoly feszültségekhez vezetett, amelyek a tárgyalat esetben a kereskedelemügyi miniszterek és a kormányzók ellentéteiben nyilvánultak meg. Ezek a nézeteltérések általában a miniszterelnök óvatos, olykor kimondottan kétarcú állásfoglalása nyomán a kereskedelemügyi miniszterek győzelmével, a kormányzók véleményének háttérbe szorításával értek véget.

Jelentős következménynek tekinthető az is, hogy a kormányzónak a magyar–horvát tengerpart ügyei feletti jogkörei Baross Gábor reformja és utódainak intézkedései révén folyamatosan korlátozódtak. A kereskedelemügyi minisztérium a kormányzó jogainak egy részét Budapestről, a tengerészeti hatóság elnökhelyettesén keresztül gyakorolta. A kormányzói tekintély csorbítása azonban a hatalomgyakorlás eszközeiben való módosításokat, átcsoportosításokat és „kompenzációkat” igényelt, melyet az állam elsősorban közigazgatási téren igyekezett a városi önkormányzat (valamint a báni formális és informális befolyás) rovására kiegyenlíteni. Ennek kivitelezését azonban az 1872-es statútum, de legfőképpen az 1870 óta fennálló provizórium akadályozta, így egyéb eszközök alkalmazása vált szükségessé. Többek közt a kormányzói (és ezzel együtt az állami) hatalom erősítésének szándéka állt az országos törvények Fiumére kiterjesztése, mindenképp a tiszavirág-életű közigazgatási bizottság bevezetése, majd 1901-ben az azt felváltó kormányzói tanács felállítása mögött is. Wekerle Sándor miniszterelnök 1907-ben és 1909-ben ugyancsak a kormányzói tekintély megóvásának szükségességével indokolta a minisztertanácsnak tett azon előterjesztéseit is, amelyekben a kormányzó előzetes meghallgatását javasolta a fontosabb fiumei állások betöltése, valamint a fiumei lakosok kitüntetésével kapcsolatban.⁹³

Ennek ellenére a Zichy Ágostot, de különösen Batthyány Lajost követő kormányzók-nak már számolniuk kellett a ténnyel, hogy feladatuk egyre inkább a puszta végre-

⁹³ Miniszterelnökség a minisztériumoknak a fiumei lakosok kitüntetésénél a kormányzó előzetes meghallgatása tárgyában. Bp., 1909. július 13. MNL OL K 26. 803. cs. 1909. XXVII. t. 2. rész. 3737./1909. XXIII. t.

hajtó szerep ellátására devalválódik.⁹⁴ Talán ez lehetett az egyik oka annak, hogy Batthyány távozását követően egyre nehezebben találtak alkalmas személyt a magas presztízsű és előkelő, de roppant költségekkel járó, politikailag exponált, a tényleges döntéshozatalból mégis mindinkább kiszoruló posztra.

Még egy szempontot érdemes felvetni: Zichy és Batthyány életútjának további alakulását és emlékezetét. Zichy a lemondását követően cenzus alapján a főrendiház, valamint több alkalommal a magyar delegáció tagja, 1911-ben pedig főudvarnagy lett, napjainkban azonban legfeljebb az MTA levelező tagjaként a kelet-ázsiai utazásairól írt értekezései kapcsán tartja számon a szakmai emlékezet.⁹⁵ Némileg hasonló mondható Batthyány Lajosról is. A grófot (a sajtó által híresztelt állítólagos anyagi nehézségei ellenére) már lemondása évében szabadelvű programmal Győr város, 1901-ben pedig Fiume országgyűlési képviselőjévé választották,⁹⁶ ellenzékiként pedig 1905-ben és 1910-ben Bodajk mandátumát nyerte el. Batthyány noha kisebb megszakításokkal, csaknem 1936-ig a politikai élet állandó szereplőjeként tevékenykedett,⁹⁷ mindazonáltal a köztudatban továbbra is Magyarország első miniszterelnökének emlékezete maradt fenn.

94 A fiumei kormányzó hatásköre. *Budapesti Hírlap* 1896. október 23.

95 Zichy Ágost gróf [vásonkői]. In: Szinyeyi József: *Magyar írók élete és munkái*. XIV. Bp., 1914. 1810–1811.

96 L'elezione del deputato di Fiume al Parlamento ungarico. *La Bilancia* 1901. október. 7.

97 *Országgyűlési almanach. Az 1935–40. évi országgyűlésről*. Szerk. Haeffler István. Bp., 1940. 56–57.

CONTENTS

CREDIT RELATIONS IN HUNGARY, 1700–1848

István Szijártó M. <i>Introductory Remarks</i>	641
Pál Danyi <i>The Introduction of the Convention Currency Standard in the Middle of the 18th Century and its Significance</i>	649
Krisztián Kovács <i>”Urged by Certain and Unavoidable Necessities”. Mortgage Contracts in the Archives of the Ráday Family in the Seventeenth to Nineteenth Centuries</i>	673
György Kurucz <i>Aristocratic Credit Transactions and the Mortgage Records of Tolna, Baranya Zala and Vas Counties at the Turn of the 18th and 19th Centuries</i>	689
Sándor Hites <i>Fictional Parables of István Széchenyi’s Hitel. Two Stories from the 1830s</i>	709
Adrienn Szilágyi <i>Debtors and Creditors. The Common Purse of the Károlyi Family in the 19th Registers</i>	725

STUDIES

András Ribi <i>The Places of Authentication Assisting the Palatinal Congregations from the Beginning to 1435</i>	745
Ágnes Ordasi <i>Miscounted Millions or Overdriven Centralisation? Why Did the Other Lajos Batthyány Resign?</i>	767
Natália Váradi <i>On the Fiftieth Anniversary of the 1972 Petition. The National Reorganisation of the Hungarians of Transcarpathia after 1944</i>	785

DEBATE

Gergely Krisztián Horváth <i>Hungarian Type of Contemporary History – Rural History from his Point of View</i>	805
---	-----

E számunk szerzői

Dr. Danyi Pál, kandidátus, egyetemi docens, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Menedzsment és Vállalkozásgazdaságtan Tanszék ● Hites Sándor, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, BTK ITI, 19. századi osztály, Helikon ● Horváth Gergely Krisztián, tudományos főmunkatárs, „Lendület” kutatócsoport-vezető, BTK TTI, Vidéktörténeti osztály ● Kovács Krisztián, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára ● Kurucz György, intézet- és tanszékvezető, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Intézet, Korai-korai Történeti, Gazdasági- és Művelődéstörténeti Tanszék ● Ordasi Ágnes, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára ● Ribí András, tudományos munkatárs, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Középkori Történeti Tanszék ● Szijártó M. István, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék ● Szilágyi Adrienn, tudományos munkatárs, BTK TTI, Újkori osztály ● Váradi Natália, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erszebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbetűző postahivatalnál.

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

9 770040 963009

2 2004